

ΑΠΟ ΤΟ «ΛΑΟ» ΤΩΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΩΝ
ΣΤΗ «ΑΑ·Ι·ΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» ΤΩΝ ΜΑΡΞΙΣΤΩΝ.
ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ «ΑΑ·Ι·ΚΙΣΜΟΥ»

Η ανακοίνωση* αυτή θα μπορούσε να εκληφθεί ως υπόθεση και πρόταση έρευνας, εφόσον ενδεικτικά επιχειρεί να συσχετίσει δύο ιδεολογικούς λόγους από την ιστορία των νοοτροπιών και να υποδείξει ένα ερμηνευτικό σχήμα με ευρύτερο ίσως πεδίο αναφοράς. Θα περιορισθώ σε δύο περιόδους της κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα, στην προετοιμασία του Εικοσιένα και στην Εθνική Αντίσταση, για να εξετάσω την ιδεολογική κατασκευή, με έμφαση στην έννοια του «λαού», που υπονοούσε η στρατηγική των εκπροσώπων του νεοελληνικού Διαφωτισμού και της Αριστεράς στην απόπειρά τους να ανασυντάξουν την ελληνική κοινωνία. Απ' αυτή την άποψη οι αναφορές στις ομόλογες ευρωπαϊκές, θεωρητικές και πρακτικές, διεργασίες είναι ελάχιστες, στο βαθμό άλλωστε που συμβάλλουν στην πληρέστερη διερεύνηση του θέματός μου και επιτρέπουν τη διατύπωση κάποιων γενικότερων παρατηρήσεων για την ανάδυση και την εμβέλεια του λαϊκιστικού φαινομένου.

Όπως είναι γνωστό, ο ιδεολογικός λόγος των πολιτικών εκφραστών της γαλλικής επανάστασης, ήδη από την προπαρασκευή της οριστικής ρήξης με το «ancien regime», εγκυβρίζει τις κοινωνικές δυνάμεις που συγκροτούν τον αντιθετικό του πόλο, παρά τη σχετική ταξική τους ετερογένεια και με αιχμή τη «μεσαία τάξη» που διεκδικεί και την πολιτική ηγεμονία. Στη συνάφεια αυτή ο όρος «λαός» μεταφράζει την κοινωνική σύγκρουση στη γλώσσα της πολιτικής, γεγονός που θ' αρχίσει να ουδετεροποιείται μετά τη συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων του πολίτη, όταν δηλαδή ο «peuple souverain» θα ταυτίζεται με το σύνολο των πολιτών της γαλλικής επικράτειας. Με πρότυπο το γαλλικό σύνταγμα του 1793 ο Ρήγας συνθέτει τη «Νέα Πολιτική Διοίκηση», όπου ο «δυστυχής λαός» αντιπαρατίθεται προς την «κακή και αχρειαστάτη διοίκηση» που επέβαλε η «απάνθρωπος τυραννία». Σχεδιάζοντας τα «θεμέλια της ελευθερίας, της σιγουρότητας και της ευτυχίας» των υποδούλων ανα-

---

* Συνέδριο: *Μεθοδολογικά προβλήματα του μαρξισμού* («Όμιλος Κριτικής Επισημονικής Σκέψης», Αθήνα 29-31 Μαρτίου 1985).

θέτει στο νόμο την εξασφάλιση των «δικαιών του λαού», υπογραμμίζοντας ότι ο «αυτοκράτωρ λαός [«peuple souveraine»] είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου τούτου χωρίς εξαιρέσεις θρησκείας ή διαλέκτου». Γι' αυτό, άλλωστε, η «εθνική παράσταση» (Représentation nationale) αντιπροσωπεύει το «πλήθος του λαού» και δεν εξαντλείται στους «πλουσίους» ή τους «προεστούς» (1797:683-703).

Ο Κοραής ολοκληρώνει τα Προλεγόμενα στην έκδοση των *Πολιτικών* του Αριστοτέλη εικοσιπέντε χρόνια αργότερα, όταν στη χώρα που τον φιλοξενούσε είχε σταθεροποιηθεί η συνταγματική μοναρχία του Λουδοβίκου 18ου, αναστέλλοντας προσωρινά την αναδιάρθρωση των κοινωνικών δομών της μετεπαναστατικής Γαλλίας. Οι ριζοσπαστικές ιδέες του Διαφωτισμού συντηρούνται, ωστόσο, από μικρές συνωμοτικές ομάδες που καθημερινά πιστοποιούν ότι η επανάσταση δεν τελείωσε, κατά την πρώιμη διαπίστωση του Babeuf (Bionarroti 1957: 106/107), εφόσον η πολιτική ισότητα κατάντησε άθροισμα τυπικών αρχών που από την αρχή ναρκοθετεί την κοινωνική ισότητα. Ο Κοραής, όχι σπάνια, υποδεικνύει τη σημασία του εμπορίου και των «τεχνών» στην ανοικοδόμηση της πατρίδας του, όταν μάλιστα στον ευρύτερο χώρο του ανατολικού Αιγαίου (όπου εντάσσεται και το νησί της καταγωγής του) είχαν εμφανισθεί δυναμικοί πυρήνες μιας μεταπρατικής αστικής τάξης, ελληνικής καταγωγής, με κύρια ασχολία τη μεταφορά των ευρωπαϊκών προϊόντων στις ντόπιες οθωμανικές αγορές καθώς και τη διοχέτευση πρώτων υλών στα δυτικά εμποροβιοτεχνικά κέντρα. Όταν βέβαια δημοσιεύει τα Προλεγόμενα έχει ξεσπάσει στην πατρίδα του «απροσδόκητος μεγάλη κίνησης» που του προσφέρει την αφορμή να επαναλάβει τη μόνιμη φροντίδα του: τη θεμελίωση ενός ευνομούμενου κράτους, τώρα που δεν αρκεί των «γενναίων μας μαχητών η υπερθαύμαστος ανδρεία, αλλά χρειάζονται άλλου είδους όπλα». Εννοεί τους «ηθικούς και πολιτικούς συγγραφείς» που θα συντρέξουν στη διαφύλαξη της ελευθερίας, μια και η δυσκολία βρίσκεται στη «συνάρμοσιν νέας πολιτείας» και όχι στη συντριβή της οθωμανικής τυραννίας (1821:281).

Η πρόθεση του Κοραή να συνδιαλλαγεί ο Αριστοτέλης με την κοινωνική και πολιτική φιλοσοφία του γαλλικού Διαφωτισμού εκδηλώνεται στην αντιμετώπιση του προβλήματος της «πολιτικής κοινωνίας» με τη χρήση των εννοιών: ευδαιμονία, αρετή, νόμος, ελευθερία. Μεθερμηνεύει όμως το Σταγυρίτη όταν αποφάινεται ότι όλοι οι συμπολίτες «όντες όμοιοι την φύσιν άνθρωποι, την αυτήν κλίσιν, και ακολουθώς το αυτό δίκαιον έχουν να απολαύωσιν αναλόγως όλα τα αγαθά, όσα κάμουν ευδαίμονα τον πολίτην». Τούτο ισχύει και με τη θέση ότι η δικαιοσύνη αποτελεί το «μόνον ισχυρόν δεσμόν της πολιτικής κοινωνίας» (1823:96), στο μέτρο που η «αρετή», ως αγάπη του «κοινού συμφέροντος», δεν καρποφορεί χωρίς την ελευθερία που στοιχεί προς τις επιταγές του νόμου, δηλαδή του «δηλωτικού λόγου της κοινής θελήσεως» (1821:297, 300,

302). Η ευνομία δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την επίτευξη της ελευθερίας, της αρετής και της ευδαιμονίας του πολίτη, συνάμα όμως η αναγνώριση της αναγκαιότητας μιας ευνομούμενης πολιτείας γίνεται αντιληπτή με τα φώτα του «ορθού λόγου». Ακριβέστερα η φιλοσοφία, ως πέμπτος όρος αυτής της ανάλυσης, αποσαφηνίζει τις απαιτήσεις της «μεσαιάς τάξεως», εφόσον ως «γνώσις των αληθώς συμφερόντων εις την ευδαιμονίαν του λαού» (1824:625) παρακμάπτει την παραδοσιακή Μεταφυσική και εκτείνεται στη σφαίρα της «ανθρωπίνης παιδείσεως», δηλαδή στη θεωρία και την πράξη, «όλων ομού των χρησίμων εις τον ανθρώπινον βίον» (1818:1345). Η «περί τα ανθρώπινα φιλοσοφία» για τον «εργαστηριακόν», τον έμπορο και το γεωργό είναι αναγκαία, αν θέλουν να ζουν «ευδαίμονες» (1824: 615).

Σε μια εποχή που ήταν δυσδιάκριτα τα επιμέρους ταξικά όρια της ελληνικής κοινωνίας ο πολίτης των «Αθηνοπαρισίων», εκτός από την τυπική έννοια του «λαού» ως πληθυσμού του αρτισύστατου κράτους, ταυτίζει τον «κοινό λαό» με τους «αγενοείς», καθώς ονομάζουν οι «νομιζόμενοι ευγενείς» (1821:248) τους βιοτέχνες, τους εμπόρους και τους αγρότες. Ακόμη είχε παρακολουθήσει με συμπάθεια τις κινήσεις και τις διώξεις ουτοπικών σοσιαλιστών στη Γαλλία και ευάριθμοι μαθητές του, που ανασυγκρότησαν τη «Société Hellénique» το 1830, είχαν συνδεθεί μαζί τους (Ηλιού 1984: 183). Νεκρολογώντας τον Κοραή ο επτανήσιος σινισιμονιστής Φραγκίσκος Πυλαρινός του αποδίδει την προσπάθεια να γνωστοποιήσει στους συμπατριώτες τους τη «φιλοσοφικήν αποστολήν» του 19ου αιώνα που συμπεκνώνεται στο τρίπτυχο της «ελευθερίας», της «ισότητος» και του «κοινωνισμού» (1833: 5). Στην ίδια ερμηνευτική κατεύθυνση εντάσσεται και η απόφαση του «κοινωνιστή» Παναγιώτη Σοφιανόπουλου να επανεκδώσει την κοραϊκή μετάφραση του έργου του Beccaria «Περί αδικημάτων και ποινών» (1842). Δηλαδή πρόκειται για την επίγνωση της συνέχειας των επαναστατικών παραδόσεων των Γιακωβίνων με την ανάπτυξη των σοσιαλιστικών κινήματων που, με νέες κοινωνικές αφητηρίες πια, φαίνεται ότι επιχειρούν να πραγματοποιήσουν τα επαναστατικά αιτήματα του 1789. Τώρα, ωστόσο, ο αντιθετικός πόλος, και πάλι ο «κλαός», ορίζεται με βάση τις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης που βαθμιαία αποκτούσε την ταξική της συνείδηση. Μια παρόμοια διαδικασία είχαν υπόψη τους, κυρίως για τη Γερμανία, ο Marx και ο Engels, όταν υποστηρίζουν ότι η «δημοκρατία» οδηγεί στην «πολιτική εξουσία του προλεταριάτου» και ότι αν δεν εμπεδωθεί η πρώτη οι διαφορές ανάμεσα στους «δημοκράτες» και τους «κομμουνιστες» αποτυπώνονται αποκλειστικά στο πεδίο της θεωρίας (Engels 1847: 317). Μόνο μετά την αποτυχία της γερμανικής αστικής τάξης να καταλάβει την πολιτική εξουσία το 1848 αντιπαραθέτουν τη στρατηγική των «δημοκρατών» και των «κομμουνιστών». Έτσι κατανοούν το πρόγραμμα των «δημοκρατών μικροαστών» να επικεντρώνεται στην τροποποίηση του φορολογικού συστήματος, στην εξάρθρωση

των φεουδαρχικών υπολλειμμάτων της οικονομίας και την κρατική προστασία του μικρού από τις βλέψεις του μεγάλου κεφαλαίου, ενώ διακρίνουν στους «επαναστάτες προλεταρίους» την πρόταση να συνεχισθεί η επανάσταση («Die Revolution in Permanenz») και να «καταργηθούν» έτσι (και όχι να «αποκρυβούν») οι «ταξικές αντιθέσεις» (1850: 244-257). Μ' αυτό ακριβώς το πρίσμα ο Marx επισημαίνει ότι «ο λαός» προσιδιάζει στο λεξιλόγιο των «δημοκρατών» και, αντίθετα, το «προλεταριάτο» στους οπαδούς του «Partei Marx» (1853: 413).

Δε θα ασχοληθώ εδώ με τη συνέχεια ή την ασυνέχεια του ιδεολογικού λόγου των «δημοκρατών», π. χ. του Ρόκου Χοϊδά, και των «κοινωνιστών» του τόπου μας κατά τον προηγούμενο αιώνα ούτε με τη ρήξη που υποσχέθηκε προς την παράδοση του κοινωνικού ριζοσπαστισμού το ΣΕΚΕ και στη συνέχεια το ΚΚΕ. Τούτο απαιτεί διεξοδική ανάλυση που υπερβαίνει τα όρια και τους στόχους αυτής της ανακοίνωσης. Θα επιμείνω, όμως, στη στρατηγική της «λαϊκής δημοκρατίας» που επεξεργάστηκαν ή υιοθέτησαν οι πολιτικές δυνάμεις του ΕΑΜ, σε εμφανή σύνδεση με τα σύμβολα και τους οραματισμούς του Εικοσιένα, όπως βέβαια τους προσέγγιζε η κομμουνιστική Αριστερά μετά την έκτη ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ (Γενάρης 1934) που προσδιόρισε την «επικείμενη επανάσταση» ως «αστικοδημοκρατική» με «τάσεις γρήγορης μετατροπής σε προλεταριακή σοσιαλιστική επανάσταση», υπογραμμίζοντας ωστόσο ότι ο «ηγεμόνας της επανάστασης» είναι η εργατική τάξη που συμπαρασύρει τις «φτωχομεσαίες μάζες της αγροτιάς» και τις «πλατειές λαϊκές μάζες των καταχτημένων εθνικών περιφερειών» (ΚΚΕ τ. Δ': 23-25).

Στην πρώτη κατοχική περίοδο οι διανοούμενοι του ΚΚΕ ωθούνται να εφαρμόσουν το μαρξισμό στην ιστορική συγκυρία της χώρας, δηλαδή με οδηγό τις αποφάσεις και τις συνακόλουθες εκλαϊκεύσεις της έκτης ολομέλειας να συνδέσουν τους τωρινούς αγώνες του «ελληνικού λαού» με το Εικοσιένα. Τα ερεθίσματα αυτής της απόπειρας περιέχονται στις «Θέσεις για την ιστορία του ΚΚΕ» του Ν. Ζαχαριάδη, που γνώρισαν πολλές εκδόσεις στην Κατοχή με την επιμέλεια του Π. Ρούσου, και το εγχείρημα ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας ο Γληνός και ο Ζέβγος. Ο πρώτος, σε σύντομα άρθρα που συναρτώνται με την ανολοκλήρωτη εργασία του «Τα σημερινά προβλήματα του ελληνισμού», διακρίνει τις ρίζες του «νεοελληνικού έθνους» στην εμφάνιση της αστικής τάξης και της ομόλογης «αστικοδημοκρατικής ιδεολογίας», την οποία συνοψίζουν τα κείμενα του Ρήγα και τα πρώτα συντάγματα της επανάστασης του 1821, και καταλογίζει τη στρέβλωσή της στην «αστικοτσιφλικιάδικη μορφή της εκμεταλλευτικής ολιγαρχίας» που επικράτησε κατά τη μετεπαναστατική εποχή με ιδεολογική κατασκευή το «μεγαλοϊδεατισμό» (Σεπτ. 1943: 490-493· Οκτ. 1943 512-516· Νοεμβ. 1943: 545/546). Ο Ζέβγος, από τους εκλαϊκευτές των αποφάσεων της έκτης ολομέλειας και αδίστακτος πολέμιος του Κορδάτου (που εί-

χε αποφανθεί ότι η επανάσταση του 1821 αποτελούσε «ένα εθνικόν κίνημα της ελληνικής αστικής τάξεως, της τάξεως των εμπόρων και εφοπλιστών» (1924: 148), ενδιαφέρεται για τις γενετικές προϋποθέσεις της («νεοελληνικής κοινωνίας») και στις «κινητήριες» δυνάμεις της («εθνικο-απελευθερωτικής επανάστασης») κατατάσσει την «αγροτιά», με «πρωτοπόρο τμήμα την κλεφτούριά», καθώς και τις «άλλες δημοκρατικές ομάδες του έθνους», τους ναύτες, τους μικρέμπορους, τους χειροτέχνες, τους διανοούμενους και τον κατώτερο κλήρο. Θεωρεί την ξενική μοναρχία υπεύθυνη για την εγκαθίδρυση «απολυταρχικού γραφειοκρατικού κράτους», το οποίο διασφαλίζει τα συμφέροντα της «εμποροτσιφλικιάδικης ολιγαρχίας», και αναλύει την «αντιλαϊκή» της ιδεολογία, τη «Μεγάλη ιδέα», που εξωρατίζει το «αντιδημοκρατικό καθεστώς της τυραννίας και της ληστείας» και στρέφει την προσοχή του «λαού» στο «εξωτερικόν μεγαλείον της πατρίδος» (1945: 7/8, 9κκ., 54, 113/114· 1946:21-28).

Ήδη έχει επιτεθεί η Γερμανία στη Σοβιετική Ένωση και η Κομμουνιστική Διεθνής έχει προσαρμόσει τις αποφάσεις του εβδόμου συνεδρίου της στις συνθήκες του αντιφασιστικού πολέμου, με αποτέλεσμα οι κομμουνιστές να μην καλούν «ούτε για την ανατροπή του καπιταλισμού στις χώρες τους, ούτε για την παγκόσμια επανάσταση», όπως έγραφε αργότερα ο Ρούσος (1966:68-71), αλλά να προτάσσουν τον αγώνα για την «εθνική ελευθερία» ακόμη και σε συνεργασία με τις αντιχιτλερικές «αστικές κυβερνήσεις», όταν συνέρχεται η ανασυγκροτημένη Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ. Με εισήγηση του Ρούσου (1-4-1941), που διαπιστώνει ότι στο «σημερινό στάδιο της αντισοβιετικής επίθεσης ο φασισμός αποτελεί τον «κύριο εχθρό» όχι μόνο του «πρώτου σοσιαλιστικού κράτους», αλλά και κάθε «δημοκρατικής κατάκτησης του λαού», «αποφασίζεται να επιδιωχθεί σχηματισμός προσωρινής κυβέρνησης από όλα τα κόμματα» που θα συγκαλέσει «συνταχτική εθνοσυνέλευση» και θα υπερασπίσει την ανεξαρτησία της χώρας από κάθε «ξενική ιμπεριαλιστική δύναμη» (ΚΚΕ τ. Ε': 60-65). Η αρχική πράξη προς την κατεύθυνση του «εθνικού μετώπου» υπήρξε η ίδρυση του ΕΕΑΜ και στη συνέχεια του ΕΑΜ, με τη διευκρίνηση ότι η μεταπολεμική οικοδόμηση της «λαϊκής δημοκρατίας», όταν θα είναι δυνατή η «απεριόριστη συμμετοχή της πρωτοβουλίας και δραστηριότητας των πλατειών λαϊκών μαζών σ' όλη την οικονομική και πολιτική ζωή του τόπου», δεν συνιστά τώρα «όρο για την απόλυτα απαραίτητη στον εθνικοαπελευθερωτικόν αγώνα συγκέντρωση των κομμάτων όλου του ελληνικού λαού» (ΚΚΕ τ. Ε': 96). Μόνον μετά την οριστική άρνηση των αστικών κομμάτων να συμπράξουν στο ΕΑΜ προβάλλεται, στο πλαίσιο ωστόσο των πολιτικών δυνάμεων της ευρύτερης Αριστεράς, η «λαοκρατική λύση του εσωτερικού προβλήματος» ως η «μοναδική επαναστατική θέση» στη «συγκεκριμένη στιγμή» (9-1-1943· ΚΚΕ τ. Ε': 123). Μάλιστα η αυτοδιάλυση της ΚΔ προσφέρει την ευκαιρία να αποχωρισθεί ευδιάκριτα ο «τελικός σκοπός» από τη «λαϊκή δημοκρατία» και από

«κόμμα του προλεταριάτου» να μετατραπεί το ΚΚΕ σε «πλατύ μαζικό κόμμα του εργαζόμενου λαού» (2-6-1943· ΚΚΕ τ. Ε: 148), όπως άλλωστε και ο σχηματισμός της ΠΕΕΑ συνοδεύθηκε με τη δήλωση ότι το ΚΚΕ και το ΕΑΜ έθεταν «πάνω άπ' τις ταξικές διαφορές το εθνικό συμφέρον» ([Ζέβγος;] Μαρτ. 1944: 715).

Στη μεταβαριζιανή περίοδο, όταν καταλογίζεται στην «ξενική επέμβαση» η ματαίωση της «λαϊκής δημοκρατίας» και η «παραπέρα ομαλή δημοκρατική εξέλιξη» συναρτάται - εκτός από την «πάλη του ελληνικού λαού» - με την ενίσχυση της «αδιεθνούς αλληλεγγύης» για την κατοχύρωση της «δημοκρατικής εξέλιξης που καθόρισε η Γιάλτα», αποσαφηνίζεται η ταξική σύνθεση της «λαϊκής δημοκρατίας» ως συμμαχίας της «εργατικής τάξης, των αγροτικών, επαγγελματιών, βιοτεχνών, διανοουμένων, τεχνικών, μικρών και μεσαίων αστών» (Παρτσαλίδης Δεκ. 1945:9/10). Στην ίδια περίοδο, όταν η Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ) έχει αποσκορήσει από το ΕΑΜ και προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από τη στρατηγική και κυρίως από την τακτική του ΚΚΕ, οι σοσιαλιστές που τη διευθύνουν υπογραμμίζουν ότι αποσκοπούν στην «αντικαπιταλιστική ενότητα του εργαζόμενου λαού» και στην άνοδο των «λαϊκών δυνάμεων της εργασίας και της δημιουργίας» στην εξουσία, ώστε να επιτευχθεί ένα «πρώτο στάδιο σοσιαλιστικής εφαρμογής», ανάλογα με την «κοινωνική φυσιογνωμία» και τις οικονομικές δυνατότητες της χώρας, το οποίο θα διασφαλίσει την «αβίαστη φυσική πορεία της κοινωνίας προς το σοσιαλισμό». Ειδικότερα, στη φάση της «Λαϊκής Δημοκρατίας» - που δεν αποτελεί «μεταρρύθμιση μες τα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας, αλλά τον πρώτο σταθμό για τη σοσιαλιστική οικονομία», που θα προκύψει από την «κοινωνικοποίηση των μεγάλων μοχλών και μέσων παραγωγής», με την ανέπαφη μικρή ατομική ιδιοκτησία και τις μικρές επιχειρήσεις (ΕΛΔ-ΣΚΕ 22-4-1945: 2-5).

Οι εκτιμήσεις αυτές, που διατυπώθηκαν ίσως ως «αριστερός» αντιπερισπασμός στην κατηγορία του ΚΚΕ για «δραπέτες» του ΕΑΜ, έγιναν σημείο τριβής της «Σοσιαλιστικής Επιθεώρησης» με την «Κομμουνιστική Επιθεώρηση» (Ζέβγος Αύγ. 1945: 31-34). Ο αρθρογράφος της πρώτης διευκρινίζει ότι για την ΕΛΔ-ΣΚΕ η «τελειοποίηση της τεχνικής» εξαρτάται από την «κοινωνική μορφή» της ιδιοκτησίας, ο «σοσιαλιστικός μετασχηματισμός» της ελληνικής κοινωνίας αφορά τις «διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις» που θα επιφέρει το «Λαϊκό Κράτος» κοινωνικοποιώντας τα «μεγάλα μέσα παραγωγής», ενώ οι περιπτώσεις που απαιτούν «αστικοδημοκρατικές» λύσεις (όπως οι ακτήμονες γεωργοί) θα συνδεθούν με την «έναρξη της σοσιαλιστικής προσπάθειας». Σ' αυτή την αντιπαράθεση η ηγεσία της ΕΛΔ-ΣΚΕ εξακολουθεί να αποκρούει ως ξεθωριασμένη την οπτική των αποφάσεων της έκτης ολομέλειας του ΚΚΕ και τη συναφή λενινιστική αντιμετώπιση των σταδίων της ρωσικής επανάστασης, εφόσον η κοινωνικοπολιτική συγκυρία της δυτικής Ευρώπης μαρτυρεί για την

«αριστεροποίηση των μαζών» και για την ικανότητά τους με «σοσιαλιστικά» (και όχι «αστικοδημοκρατικά») συνθήματα να καταλάβουν την εξουσία και να χαράξουν, με τη θέληση των «πλατειών μαζών του εργαζομένου λαού», το δρόμο του σοσιαλισμού. Αν το «τρόπαιο» των Μπολσεβίκων μορφωθεί την τακτική του ΚΚΕ, τότε τα «αστικοδημοκρατικά» αιτήματα του ιδεολογικού του λόγου παίζουν το ρόλο «πολεμικής μηχανής» και υπονοούν «πραξικοπηματική» αντίληψη για την κατάκτηση της εξουσίας καθώς και τη «δικτατορική» της άσκηση. Η οκτωβριανή επανάσταση αποτιμάται κυρίως με γνώμονα τη «μέθοδο» της, ως γεγονός που συνέβη σε χώρα με άλυτα «αστικοδημοκρατικά» προβλήματα και με «μεγάλη καθυστέρηση στο εποικοδόμημα» και επομένως «απόλυτα έξω» από τα δυτικοευρωπαϊκά δεδομένα τα οποία, ακόμη και στην Ελλάδα, συνηγορούν για την «ολοκλήρωση» του σοσιαλισμού μέσα από τους «ελεύθερους θεσμούς» της «Λαϊκής Δημοκρατίας» (Τσιριμώκος Αύγ. 1945: 78-81). Στο ίδιο, τέλος, περιοδικό και χωρίς τον ίδιο ενθουσιασμό για την εκλογική νίκη του «Labour Party» στην Αγγλία εκπρόσωπος της διανοούμενης νεολαίας της ΕΛΔ-ΣΚΕ διατείνεται ότι η «Λαοκρατία» δεν συνιστά «populisme», αλλά ανάδειξη του προλεταριάτου σε ηγετική δύναμη στη διαδικασία της «κοινωνικής Αλλαγής», και υπενθυμίζει ότι η προάσπιση της ΕΣΣΔ δεν πρέπει να βασίζεται στις διπλωματικές της επιτυχίες στο «κυνικό μίφρασμα του κόσμου», αλλά στην πάλη των τάξεων και την παγκόσμια επανάσταση με αρχικό σταθμό την «Ενωμένη Σοσιαλιστική Ευρώπη» (Πήλιος Σεπτ. 1945: 110-119).

Από τη συνοπτική αυτή ανασυγκρότηση της στρατηγικής που επεξεργάστηκαν πολιτικές δυνάμεις της προεπαναστατικής περιόδου και της Εθνικής Αντίστασης μπορούμε ίσως να συμπεράνουμε τα ακόλουθα:

α) ο «λαός» περιλαμβάνει, ως αντιθετικός πόλος, τις κοινωνικές δυνάμεις που επιχειρούν τη ρήξη με το «παλαιό καθεστώς», στο μέτρο που η σύγκρουση ανάγεται στο πολιτικό πεδίο και συνεπάγεται τη νομική κατοχύρωση των «φυσικών δικαιωμάτων» του πολίτη:

β) ο «λαός», επομένως, ως κοινωνική δύναμη παραπέμπει στη διεργασία της επαναστατικής μεταβολής, εφόσον καλούνται να συσπειρωθούν ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις, ενώ ως πολιτική κατηγορία εξαντλείται στη σφαίρα των τυπικών δικαιωμάτων:

γ) ο λαϊκισμός, ως απόπειρα των ιδεολογικών κατασκευών και κινημάτων των κυριαρχούμενων τάξεων, προσπερνά την επιμέρους ταξική ετερογένεια, στο βαθμό άλλωστε που εξακριβώνεται κάποτε η κοινωνική ρευστότητα, για να νομιμοποιήσει την πολυσυλλεκτική πρόθεση των πολιτικών δυνάμεων που υποσχονται το μετασχηματισμό της κοινωνίας:

δ) ο λαϊκισμός αναφέρεται στην εποχή που δεν ολοκληρωθεί, σε ορισμένα τουλάχιστον σημεία, αυτή η διαδικασία και συνάμα προβάλλεται η αναγκαιότητα να πολλαπλασιασθούν οι ωθήσεις για τη μετεξέλιξη των δομών του κοινω-

νικού σχηματισμού, ακριβώς ως ιδεολογικός συμψηφισμός δύο διαδοχικών αλλά αυτοτελών φάσεων του κοινωνικού γίνεσθαι·

ε) ο λαϊκισμός, ως ιδεολογική υπέρβαση των συγκεκριμένων ταξικών αντιθέσεων, ριζώνει στην αναντιστοιχία της κοινωνικής θέσης με την κοινωνική συνείδηση, όσο κατά το Marx εκδηλώνεται μια αδιαφοροποίηση μάζα που δεν έγινε ακόμη «Klasse für sich selbst» (1847: 181)·

στ) ο λαϊκισμός, τόσο του συνασπισμού εξουσίας όσο και των κυριαρχούμενων τάξεων, αποβλέπει στην ποδηγέτηση των μικροαστικών στρωμάτων της πόλης και του χωριού, αλλά και στην αποσιώπηση των κληρονομημένων ή νεοφανών αντιθέσεων κατά την εποχή που οικοδομείται η σοσιαλισμός, κυρίως με τη μορφή της «λαϊκής δημοκρατίας»·

ζ) το διαζύγιο του «τελικού σκοπού» από την τωρινή τακτική γίνεται με τίμημα την αντικατάσταση της ταξικής όρασης από το γενικευτικό σχήμα του «εργαζομένου λαού» που ταυτίζεται, στην περίπτωση των εξωτερικών επιβουλών, με το «έθνος» και

η) στη μυθική υπόσταση του «Λαού» εστιάζεται το άλλοθι της αποδοκιμασίας των διανοομένων που θα μπορούσαν, στους κόλπους του επιμερισμού της κοινωνικής συνείδησης, να προσδιορίσουν ευκρινέστερα την ταξική ανομοιογένεια της κοινωνίας τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαροπούλου, Ε., Πατρίκιος, Τ., κ.ά.,** Τι είναι λαϊκισμός; «Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας», τεύχ. 6α, Αθήνα 1983·
- Βρανούσης, Α.,** Η διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ο Κοραΐς, ανάτ. από τα Πρακτικά του συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος», τ. Α', Αθήνα 1984, σ. 223-258·
- [Γληνός, Δ.]** Ο Μαρξισμός - Λενινισμός και τα νεοελληνικά προβλήματα, 1ο και 2ο, «Κομμουνιστική Επιθεώρηση» (= ΚΟΜΕΠ), αρ. 17 (Σεπτ. 1943), σ. 490-493 και αρ. 18 (Οκτ. 1943), σ. 12-516·
- Η Οκτωβριανή επανάσταση και το εθνικό ζήτημα, ΚΟΜΕΠ, αρ. 19 (Νοέμβρ. 1943), σ. 545-549·
- ΕΛΛ-ΣΚΕ,** Διακήρυξη της προσωρινής ΚΕ, Αθήνα 22-4-1945·
- Ζαχαριάδης, Ν.,** Θέσεις για την ιστορία του ΚΚΕ [1939], Αθήνα 1945·
- Ζέβγος Γ.,** Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας, τ. Α' Β', Αθήνα 2¹⁹⁴⁵/1946·
- , Δημοκρατικός και έπειτα σοσιαλιστικός μετασχηματισμός, ΚΟΜΕΠ, αρ. 40 (Αυγ. 1945), σ. 12-20·
- [Ζέβγος, Γ.],** Ο μεγάλος σταθμός, ΚΟΜΕΠ, αρ. 24 (Μάρτ. 1944), σ. 713-716·
- Ηλιού Φ.,** Ιδεολογικές χρήσεις του κοραϊσμού στον εικοστό αιώνα, ανάτ. από τον τόμο: *Διήμερο Κοραΐ*, έκδ. Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε, Αθήνα 1984·
- Κ.Κ.Ε.,** Επίσημα Κείμενα, τ. Δ' (1934-1940), τ. Ε' (1940-1945) [Βουκουρέστι] 1973 και [Skopje - Roma] 1973·
- Κοραΐς, Αδ.** Προλεγόμενα στη μτφρ. του Βεκκαρία [1802, 2¹⁸²³], 'Απαντα, εκδ. Γ. Βαλέτα, τ. Α², Αθήνα 1964·
- , Σχολαστικοκατάργησης [1818], 'Απαντα, τ. Α², ό.π.
- , Προλεγόμενα στα «Πολιτικά» [1821], 'Απαντα, τ. Α¹, ό.π.
- , Διάλογος περί των ελληνικών συμφερόντων [1824], 'Απαντα, τ. Α¹, ό.π.
- Κορδάτος, Ι.Κ.,** Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επαναστάσεως του 1821, Αθήνα 1924·
- Νούτσος, Π.,** Από τη «φυσική» ζωή στην «πολιτική κοινωνία»: Θέσεις της κοινωνικής και πολιτικής φιλοσοφίας του Κοραΐ, ανατ. από τα Πρακτικά του συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος», τ. Α', Αθήνα 1984, σ. 207-213·
- Πατσαλίδης, Δ.** Εισήγηση, στο: *Το 7ο συνέδριο του ΚΚΕ*, τευχ. Ε', Αθήνα Δεκ. 1945·
- Πήλιος, Αλ.** [=Παταϊωάννου, Κ.], Η κρίση του επαναστατικού σοσιαλισμού, «Σοσιαλιστική Επιθεώρηση» (=ΣΟΣΕΠ), νέα περ., αρ. 3, Σεπτ. 1945, σ. 110-119·
- Πυλαρινός, Φρ.,** Λόγος επιτάφιος ο οποίος εξεφωνήθη εις την θανάην του Δ.Α Κοραΐ (1833· Ηλιού, ό.π., σ. 182)·
- Ρήγας,** Νέα Πολιτική Διοικήσις [1797], 'Απαντα, εκδ. Α. Βρανούση, τ. Β', Αθήνα 1968·
- [Ρούσος, Π.],** Λαοκρατία και Σοσιαλισμός, Καρδίτσα Σεπτ. 1943·
- Ρούσος, Π.,** Η μεγάλη τετραετία, [Βουκουρέστι] 1966·
- Σωμερτίης, Στρ.,** Λαϊκή Δημοκρατία και Σοσιαλισμός, Αθήνα 1945·

- Τσιριμώκος, Ηλ., Αστικοδημοκρατικός ή σοσιαλιστικός μετασχηματισμός, ΣΟΣΕΠ, νέα περ. αρ. 1 (Ιούλ. 1945), σ. 9-15·
- , Για το περιεχόμενο της Λαϊκής Δημοκρατίας, ΣΟΣΕΠ, νέα περ., αρ. 2 (Αύγ. 1945), σ. 78-89·
- Ψυχοπαίδης, Κ., Δημοκρατία και σοσιαλισμός στον κλασικό μαρξισμό, «Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης», τευχ. 4 (Ιούλ.-Οκτ. 1982), σ. 7-36·
- Beccaria, Περί αδικημάτων και ποινών, μτφρ. Α. Κοραή, Παρίσιοι 1823: επανεκδ. Π. Σοφριανόπουλου, Αθήναι 1842·
- Allcock, J. B., Populism: A Brief Biography, «Sociology», Σεπτ. 1971, σ. 371-388·
- Buonarroti, Ph., Conspiracy pour l' Egalité dite de Babeuf, έκδ. G. Lefebvre, τ. 2, Paris 1957·
- Engels, Fr., Die Kommunisten und Karl Heinzen (1847), MEW, τ. 4·
- Gellner, E. και Ionescu, G. (eds), Populism, London 1970·
- Laclau, E., Πολιτική και ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία (1977), μτφρ. Γ. Ανανιάδη, Θεσσαλονίκη 1983·
- Marx, K., Das Elend der Philosophie (1847) MEW, τ. 4·
- , Enthüllungen über den Kommunisten - Prozess zu Köln (1853), MEW, τ. 8·
- Marx - Engels, Ansprache der Zentralbehörde an den Bund vom März 1850, MEW, τ. 7.

DU «PEUPLE» DU SIÈCLE DES LUMIÈRES À LA
«DÉMOCRATIE DU PEUPLE» DES MARXISTES.
POUR COMPRENDRE LE POPULISME

La présente communication pourrait être considérée comme une hypothèse de travail, puisque elle entreprend de comparer deux discours idéologiques dans l'histoire des mentalités et proposer un cadre d'interprétation, conçu, peut-être, dans un niveau de référence plus large. Elle se limite dans deux périodes de la conscience sociale néohellénique, celle de la préparation de la guerre de l'Indépendance et celle de la Résistance Nationale, pour examiner la construction idéologique, fondée sur la notion du «peuple», que la stratégie des représentants des lumières néohelléniques comme celle, plus tard, de la Gauche laissait entendre au cours de leurs tentatives pour la transformation de la société néohellénique.

Université de Jannina

Panajotis Noutsos